

XÃ HỘI HỌC THẾ GIỚI

MỘT SỐ VẤN ĐỀ VỀ NGHIÊN CỨU GIÁ TRỊ TRONG XÃ HỘI HỌC HUNGARI

TÂN HOA

Giá trị và định hướng giá trị đang là vấn đề được quan tâm hàng đầu trong các công trình nghiên cứu xã hội học của Hungari. Sở dĩ như vậy là do với sự phát triển mạnh mẽ của khoa học xã hội, ngày càng có nhiều công trình nghiên cứu tập trung vào những vấn đề xã hội cụ thể và như vậy các công trình nghiên cứu này hoặc đặc biệt quan tâm đến giá trị hoặc trực diện và các vấn đề mang tính chất giá trị.

Theo Hajnal Albert (xem 3), giá trị là cái làm cho người ta chú ý đến việc phải phân biệt những vấn đề sống còn với những vấn đề ít quan trọng hơn trên bình diện những sự việc và sự kiện, những khả năng và thực tế của cuộc sống. Các nghiên cứu về giá trị vô cùng đa dạng vì các hình ảnh của giá trị rất ít khi trùng hợp với nhau, hơn nữa các nhà nghiên cứu không bao giờ lại có cùng một cảm giác về các hình ảnh đó. Có thể nêu vấn đề một số đặc trưng của các nghiên cứu giá trị thời nay như sau:

1. Ngày càng có nhiều người quan tâm tới vấn đề: các biểu tượng giá trị của chúng ta tại sao lại quan trọng và chúng quan trọng trong các vấn đề như thế nào?
2. Các loại hình giá trị nào đặc trưng cho các cá nhân, các nhóm xã hội và các thể hệ nhất định?
3. Những người thuộc cùng một nhóm giá trị được phân bố về mặt nhân khẩu - xã hội như thế nào so với những người thuộc các nhóm giá trị khác?
4. Những hiện tượng xã hội loại khác (ví dụ: lối sống, nhóm xã hội, khu dân cư, hoàn cảnh kinh tế, trình độ học vấn v.v...) hoặc những biến động lịch sử xuất hiện cùng với các loại hiện tượng này có quan hệ như thế nào với các loại hình giá trị?

Trong vòng 10 năm qua Viện Xã hội học thuộc Trường Đại học tổng hợp EOTVOS Loránd, Viện Tâm lý học thuộc Viện Hàn lâm khoa học Hungari cùng với trung tâm nghiên cứu thông tin đại chúng đã tiến hành một cuộc nghiên cứu về ba vấn đề xã hội khác nhau nhưng bổ sung cho nhau, đó là: Hệ thống tôn giáo, lối sống và giá trị. Chọn vấn đề thứ ba là giá trị vì theo các tác giả với khái niệm này chúng ta có thể hiểu sâu những quá trình xã hội điều khiển sự hoạt động của các cộng đồng. Hệ thống giá trị và tôn giáo là hai hệ thống phụ quan trọng của quá trình ra quyết định hàng ngày. Chúng có vai trò đặc biệt quan trọng trong sự hình thành lối sống, cả hai đều ảnh hưởng đến cách giao tiếp hàng ngày cũng như toàn bộ hành vi cá nhân.

Công trình nghiên cứu này bao trùm nhiều lĩnh vực khác nhau của đời sống xã hội như kinh tế, chính trị, văn hóa v.v... và liên quan tới nhiều tầng lớp xã hội khác nhau. Trong khuôn khổ một bài thông tin khoa học tôi chỉ tập trung vào một số đề tài nghiên cứu về giá trị trong lĩnh vực sau:

1. Đời sống văn hóa: Vitányi Ivan (xem 2) đã phân tích 4 lần thay đổi giá trị trong xã hội Hungari từ sau năm 1945 đến nay. Theo ông hiện nay xã hội Hungari đang nằm trong thời kỳ khủng hoảng giá trị vì:

- a) Phần lớn các giá trị của xã hội đang ở trong thời kỳ chuyển đổi.
- b) Nhiều loại hình định hướng giá trị có tính chất loại trừ lẫn nhau cùng tồn tại trong xã hội.
- c) Các hệ thống giá trị đang tồn tại trong xã hội quan hệ một cách rất khác nhau với cơ sở hạ tầng xã hội xã hội chủ nghĩa; Một bộ phận thờ ơ, phần khác đối kháng, chỉ có một phần rất nhỏ là đồng nhất với cơ sở hạ tầng đó.

2. Đời sống kinh tế: Các công trình nghiên cứu của Bessenyei István và Heller Mária (xem 4) tập trung vào bản chất của mâu thuẫn giá trị giữa tư tưởng tiêu dùng và nền kinh tế thiếu hụt. Mục đích của họ là làm sáng tỏ những nguyên nhân kinh tế - xã hội - lịch sử quyết định sự xuất hiện và phổ biến của các giá trị tiêu dùng trong xã hội Hungari ngày nay. Các tác giả cho rằng để khảo sát được sự vận hành của trật tự cần phải:

- a) Phân tích các nguyên lý thuộc mục tiêu kinh tế - chính trị tư tưởng.
- b) Phân tích các hệ thống giá trị, sự sùng bái giá trị, các qui tắc, các biểu tượng - đặc trưng cho sự truyền đạt giá trị.
- c) Phân tích hệ thống nhu cầu của các tầng lớp xã hội, các nhóm xã hội và làm sáng tỏ cơ chế tiếp nhận giá trị.

Bessenyei István và Heller Mária đã đi đến kết luận là: Nền kinh tế Hungari hiện nay là một nền kinh tế thiếu hụt. Sự thiếu hụt này là hậu quả của sự tàn tạ các quan hệ giao tiếp bề ngang. Trong một nền kinh tế thiếu hụt, quảng cáo hoàn toàn mang tính chất tư tưởng: Nó phổ biến những giá trị nhằm che đậy những thiếu hụt có tính chất xã hội. Trong nền kinh tế này cả người bán lẫn người sản xuất đều muốn duy trì tình trạng thiếu hụt một cách phi lý.

3. Các mô hình chủ nghĩa xã hội :

Nagy Lajos Géza (xem 5) đã tiến hành điều tra xem các tiêu chí của chủ nghĩa xã hội như: tính chất của chế độ chính trị - xã hội; phương thức hiện thực hóa quyền lực; các nguyên lý cơ bản và sự vận hành của nền kinh tế; các quan hệ vật chất; các quan hệ giữa người với người và các giá trị cơ bản như: tự do, bình đẳng, công bằng, pháp luật được những người trả lời đánh giá như thế nào? Theo họ những tiêu chí nào là bản chất của chủ nghĩa xã hội? Kết quả điều tra cho thấy ý kiến của Đảng viên và những người ngoài Đảng về bản chất của chủ nghĩa xã hội không khác nhau nhiều lắm. 80% số Đảng viên cho rằng: “Sở hữu nhà nước”, “công ăn việc làm”, “thu nhập theo lao động”, “dân chủ”, “tự do”, “không phải sợ hãi” là những tiêu chí cơ bản của chủ nghĩa xã hội. Hơn 80% số người ngoài Đảng cho rằng: “Công ăn việc làm”, “chăm sóc sức khỏe”, “tự do”, “thu nhập theo lao động”, “dân chủ” là những tiêu chí thuộc bản chất của chủ nghĩa xã hội.

Bằng cách phân tích các khía cạnh giá trị của chủ nghĩa xã hội Nagy Lajos Géza khẳng định rằng xã hội xã hội chủ nghĩa trong quá trình lịch sử của mình đã tạo ra nhiều hình ảnh về chủ nghĩa xã hội đạt tới cấp độ hệ tư tưởng chính thống. Và do thành phần cơ bản của hình ảnh xã hội chủ nghĩa trong trí nhớ con người cũng được biến đổi về mặt lịch sử nên các hình ảnh đó nhận được những cách định nghĩa khác nhau

trong ý thức của các nhóm xã hội. Như vậy những hình ảnh về chủ nghĩa xã hội được hình thành bởi các giá trị biến động trong lịch sử. Hình thức hiện đại của nó đã ra đời nhưng những cái cũ vẫn còn tồn tại. Nagy Lajos Géza đã đưa ra những mô hình chủ nghĩa xã hội khác nhau cùng tồn tại trong xã hội Hungari ngày nay là:

a) *Mô hình chủ nghĩa xã hội đối lập với chủ nghĩa tư bản*: Theo mô hình này bản chất của xã hội xã hội chủ nghĩa khác hoàn toàn với chủ nghĩa tư bản, phải xóa bỏ tận gốc rễ sở hữu tư nhân trong kinh tế và những quan điểm duy tâm trong đời sống văn hóa.

b) *Chủ nghĩa xã hội truyền thống*: Bản chất của chủ nghĩa xã hội là thực hiện chuyên chính vô sản với sự lãnh đạo của Đảng tập trung trong tay quyền lực chính trị và kinh tế.

c) *Chủ nghĩa xã hội đối lập với chủ nghĩa gia trưởng*:

Bản chất của chủ nghĩa xã hội là một xã hội đảm bảo sự phát triển tự do của các thành viên trong xã hội, được xây dựng trên cơ sở dân chủ. Trong xã hội sự công bằng giữa các cá nhân tầng lớp, giai cấp xã hội được thực hiện.

d) *Chủ nghĩa xã hội chống đổi mới*: Mô hình này phủ nhận rằng bản chất của chủ nghĩa xã hội là thông qua các cuộc cải cách xã hội hình thành những giá trị cơ bản của con người như tự do, công bằng, dân chủ.

đ) *Chủ nghĩa xã hội ủng hộ đổi mới*: Đặc trưng cơ bản nhất của chủ nghĩa xã hội là, xã hội được xây dựng từ những con người hiểu biết, có văn hóa và thông qua các cuộc cải tổ xã hội ngày càng đổi mới. Trong lĩnh vực kinh tế đảm bảo cho sự phát triển sâu rộng của nền kinh tế, và mức sống không ngừng được tăng lên. Trong xã hội này có một sự cởi mở, dân chủ trong đời sống xã hội - chính trị.

Theo kết quả điều tra thì mô hình *chủ nghĩa xã hội đối lập với chủ nghĩa tư bản* đang là mô hình chủ nghĩa xã hội phổ biến nhất trong xã hội Hungari ngày nay. 48% Đảng viên và 33% người ngoài Đảng quan niệm về chủ nghĩa xã hội theo cách này.

4. Thanh niên: Trong cuộc điều tra này đặc biệt có rất nhiều nghiên cứu về giá trị và định hướng giá trị của thanh niên. Hệ thống giá trị của thanh niên trong mọi xã hội thường trở thành nguồn gốc của các mâu thuẫn hoặc chất xúc tác những căng thẳng trong xã hội bởi vì hệ thống giá trị đó được hình thành cùng với việc vừa gìn giữ vừa xóa bỏ những giá trị thuộc lớp người trưởng thành. Mặt khác xã hội cũng muốn tác động một cách có định hướng đến hệ thống giá trị của thanh niên. Mọi cố gắng thuộc quá trình xã hội hóa đều tập trung hướng vào thanh niên như những chủ thể và đối tượng của các hiện tượng xã hội tiếp theo. Về mặt xã hội học có thể nghiên cứu giá trị từ góc độ lịch sử, hệ tư tưởng, chính trị và hoạt động thực tiễn. Các nhà xã hội học Hungari tiếp cận hệ thống giá trị của thanh niên từ những khía cạnh sau:

a) Những biến động xã hội trong thời kỳ sau 1956 có ý nghĩa gì xét từ góc độ những lý tưởng đã được hình thành mang tính hệ tư tưởng?

b) Quá trình lịch sử của những lý tưởng đó có những đặc trưng gì?

c) Những giá trị nào điều tiết cuộc sống hàng ngày, hành vi xã hội của thanh niên?

Khi tiếp cận hệ thống giá trị của thanh niên chúng ta sẽ thấy mình thực diện với các tổ chức xã hội truyền đạt giá trị, với sự vận hành và âm hưởng của chúng trong quá trình xã hội hóa. Theo các tác giả trước hết cần phải đặt ra vấn đề là: Các rối loạn định hướng giá trị của thanh niên có tính tất yếu đến mức độ nào trong một xã hội hiện

đại, nghĩa là trong xã hội đó, trước những bước ngoặt lịch sử - chính trị sự rối loạn giá trị của thế hệ trẻ có đi kèm với “động lực tự nhiên” của sự phát triển xã hội không?

Giá trị là phạm trù khách quan mang tính xã hội - lịch sử tạo nên một bộ phận của nền văn hóa. Qua quá trình xã hội hóa, con người lĩnh hội chúng cùng với các kiến thức, thái độ và những tình cảm đã được xã hội hóa. Vì vậy giá trị không chỉ đặc trưng cho một xã hội nhất định mà còn phản ánh hoàn cảnh xã hội của một cá nhân nữa. Các tổ chức xã hội có vai trò quyết định trong việc giữ gìn, phổ biến các giá trị là gia đình, hệ thống giáo dục, các phương tiện thông tin đại chúng và tất cả các tổ chức hoạt động dưới danh nghĩa một hệ thống giá trị xác định và truyền đạt các mong đợi từ phía xã hội tới các cá nhân. Nhưng cá nhân không chỉ tiếp nhận các giá trị xung quanh mình một cách đơn giản mà lĩnh hội chúng một cách có chọn lọc thông qua lợi ích và các quan hệ thực tiễn xã hội của họ. Các cá nhân lĩnh hội những giá trị nào một mặt phụ thuộc vào sức mạnh chuẩn mực của các giá trị xung quanh họ và mức độ gắn liền của những giá trị đó với nền văn hóa của xã hội. Mặt khác phụ thuộc vào sự hòa hợp giữa các tổ chức xã hội truyền đạt giá trị! Những tác động của chúng củng cố lẫn nhau hay loại trừ nhau. Cuối cùng thực tiễn bao giờ cũng là nơi thử nghiệm của các giá trị.

Thông qua các tổ chức xã hội, các giá trị được truyền đạt sẽ trở thành một bộ phận thống nhất của hành vi xã hội nếu như chúng phù hợp với các kinh nghiệm hàng ngày và thuận lợi cho việc giải thích thực tiễn. Các mâu thuẫn giá trị xuất hiện một cách tất yếu cùng với các biến động xã hội. Những dịch chuyển xã hội, việc nâng cao trình độ học vấn và sự phát triển xã hội nói chung dẫn tới việc tạo ra những giá trị mới. Các giá trị mới này hoặc thay thế các giá trị cũ, hoặc đương đầu với chúng và xóa bỏ một phần của chúng. Nếu như bản thân các giá trị được sàng sảy cũng được gọt rửa theo những biến đổi xã hội và các tổ chức xã hội hóa không đóng cửa trước sự xuất hiện các giá trị mới thì quá trình xã hội hóa sẽ xảy ra với mâu thuẫn giá trị ít hơn. Ngược lại nếu như các giá trị được truyền đạt thông qua các tổ chức trong quá trình xã hội hóa có chức năng trái ngược nhau và không được củng cố bởi các kinh nghiệm xã hội thì các mâu thuẫn giá trị sẽ mạnh lên và lúc đó thanh niên sẽ cố gắng hướng tới các giá trị đối kháng riêng họ. Bởi vì ở nước Hungari trong những thập kỷ vừa qua chưa có những biến động chính trị cho nên chỉ có thể giải thích được một cách hạn chế các biến động giá trị trong xã hội. Các tác giả Szabó Ildibó, Váriné Szilágyi Ibolya đã đi tới những kết luận sau trong trình nghiên cứu giá trị và định hướng giá trị của thanh niên.

a) Trong lao động thanh niên đã nhận thức được các giá trị lao động với các giá trị. Cuộc điều tra 1982 cho thấy 1/5 số thanh niên được hỏi (độ tuổi từ 14 - 30) cho rằng một người giữ chức vụ lãnh đạo trước hết phải là Đảng Viên. Nhưng ngay trong lao động cũng đã có sự mâu thuẫn giá trị. Mặc dù các bạn trẻ đánh giá cao các giá trị lao động như: trình độ chuyên môn, công việc được ưa thích, đạt được nhiều thành công v.v... Nhưng khi phỏng vấn thanh niên: “Yếu tố nào quan trọng nhất trong sự thành đạt” thì 2 phần 3 số thanh niên cho rằng: “Khả năng thích nghi”, “các quan hệ cá nhân”, “hạnh kiểm tốt” đóng vai trò quyết định trong sự thành đạt của con người.

b) Qua các cuộc điều tra có thể thấy rằng thanh niên thực sự xa rời các vấn đề chính trị. Trình độ chính trị và lịch sử của thanh niên rất thấp. Hơn nữa các giá trị và lịch sử của thanh niên rất thấp. Hơn nữa các giá trị chính trị của họ mang tính chất công thức, máy móc, sơ lược.

c) Kết quả điều tra cho thấy thanh niên đang đứng trước mâu thuẫn giá trị, giữa những giá trị vật chất và các giá trị đạo đức. Trong thực tế hàng ngày, giá trị vật chất đã được đánh giá cao hơn. Thanh niên Hungari mong muốn có đời sống vật chất đầy đủ, một gia đình yên ổn, nhà ở, công việc vui thích chứ họ không muốn thành đạt (thành đạt theo quan niệm của thanh niên Hungari là làm những nghề nghiệp thích thú và có nhiều thành công chỉ chiếm có 3% số câu trả lời đồng ý với nó). Năm 1982 khi tiến hành phỏng vấn thanh niên độ tuổi từ 14 - 30 các nhà nghiên cứu đã thu hút được thứ tự lựa chọn sẵn thanh niên về mức độ quan trọng của 12 nhân tố cần cho sự hài lòng của con người với cuộc sống: 1/ Cuộc sống gia đình ổn định (90%); 2/ Sức khỏe tốt (81%); 3/ Các quan hệ cá nhân tốt (77%); 4/ Chỗ làm thích hợp (75%); 5/ Điều kiện vật chất đầy đủ (69%); 6/ Nhà ở (68%); 7/ Trình độ văn hóa (62%); 8/ Công việc ưa thích (54%); 9/ Cuộc sống vợ chồng hòa thuận (55%); 10/ Thời gian rỗi (47%); 11/ Thành đạt (36%); 12/ Khả năng được tham gia vào các vấn đề xã hội (33%)..

d) Các tác giả cho rằng, những mâu thuẫn giá trị trong thanh niên một phần có thể giải thích bằng sự đi xuống của hoàn cảnh kinh tế phần khác là do có sự bất đồng giữa các giá trị được truyền đạt bởi các tổ chức xã hội hóa và kinh nghiệm xã hội thực tế của thanh niên. Nhà trường và gia đình là hai tổ chức quan trọng nhất trong quá trình xã hội hóa của thanh niên. Thế nhưng trong nhà trường Hungari họ chỉ truyền đạt cho trẻ em những giá trị mang tính tư tưởng, xa rời thực tế. Còn gia đình thì hầu như không coi vấn đề giáo dục thanh niên là nhiệm vụ của mình. Cuộc điều tra thanh niên (14 - 18 tuổi) cho thấy rằng chủ yếu các khái niệm chính trị các em nghe được từ vô tuyến, truyền hình còn trong gia đình các em chỉ nghe những khái niệm liên quan tới “*tiền*” và “*trời*” thôi.

TÀI LIỆU THAM KHẢO CHÍNH

1. Szabó Ildikó: “Khủng hoảng giá trị hay thay đổi giá trị”; Tạp chí *Xã hội học* Hungari, Số 1 năm 1987.
2. Vitányi Iván: “Giá trị các rối loạn giá trị trong đời sống văn hóa”.
Giá trị và các biến động xã hội; Nhà xuất bản trung tâm thông tin đại chúng; Budapest Năm 1987.
3. Hajnal Albert: *Giá trị trong kế hoạch hóa kinh tế - xã hội*. Nhà xuất bản thông tin đại chúng; Budapest: năm 1987.
4. Bessnyei István - Heller Mária: “Hệ tư tưởng tiêu thụ và nền kinh tế thiếu hụt”. Trích trong tập: *Giá trị và các biến động xã hội*; Tập I; Nhà xuất bản thông tin đại chúng; Budapest năm 1987.
5. Nagy Lajos Géza: “Các khía cạnh giá trị của hình ảnh chủ nghĩa xã hội”.
Bài trích trong tập: *Giá trị và các biến động xã hội*; Tập I; Nhà xuất bản thông tin đại chúng; Budapest: Năm 1987.